

ELVIR MUSIĆ
(Tuzla)

FIGURA SIMULACIJE U DIVANU VELIKOG VEZIRA MAHMUD-PAŠE ADNIJA

Sažetak

Glasoviti veliki vezir, Mahmud-paša Adni, ubraja se među veoma značajne i utjecajne vojne, diplomatske i kulturne ličnosti u historiji Osmanskog carstva. Direktni sudionik nekih od najznačajnijih događaja u drugoj polovini XV stoljeća, osoba izraženog osjećaja za mase i pjesnik koga autori većine spomenica (tezkira) pjesnicima napisanih u osmansko doba svrstavaju uz bok samom Ahmed-paši, značajno je doprinio teritorijalnom širenju i kulturnom uzdizanju jednog tako velikog i moćnog carstva. Pa ipak, njegov život ostaje djelimično prekriven velom tajne. Uprkos činjenici da je položaj velikog vezira obnašao u dva navrata, relevantnih historijskih podataka o njegovom djetinjstvu, dolasku na osmanski dvor i slijedu događaja koji su ga promovirali u jednog od najznačajnijih zapovjednika opsade Konstantinopola izuzetno je malo, a valorizacija njegovog pjesništva je stoljećima ograničavana na opis njegove ličnosti i rječitosti zabilježenim u prvim spomenicama osmanskim pjesnicima. Ovim radom se nastoji približiti Adnijeva poetska komunikacija s velikim perzijskim pjesnicima, posebno s Hafizom Širazijem i uloga figure simulacije u poeziji ovog pjesnika koji je pisao na osmanskome turskom i perzijskom jeziku.

Cljučne riječi: Osmansko carstvo, XV stoljeće, kulturna historija, divanska književnost, Adni Mahmud-paša, poezija na perzijskom i osmanskome jeziku.

ŽIVOTNI PUT MAHMUD-PAŠE

Mahmud-paša u historijskim zapisima osmanskih i grčkih historičara ubraja se među najznačajnije ličnosti i najuticajnije dužnosnike osman-

skog dvora u XV stoljeću, a u spomenicama pjesnicima hvali se kao vrstan pjesnik profinjene misli i blaga pera. Pa ipak, riječ je o osobi čiji život, uprkos sačuvanim brojnim historijskim bilješkama, još uvijek nije u potpunosti rasvijetljen. Zabilježeno je da je rođen najvjerojatnije 1420. godine u Kruševcu.¹ Podatak da je rođen u Kruševcu potvrđuje i Bursali Mehmed Tâhir, pritom ga opisujući kao jednog od najglasovitijih velikih vezira sultana Mehmeda II, mudraca i pjesnika koji je oko sebe okupljao vrlo kvalitetan pjesnički kružok.²

Sudeći prema bilješkama osmanskih historičara, Mahmuda su još kao dječaka zarobile osmanske vojne izvidnice na neosvojenim teritorijama duž osmanske granice i doveli u Edirne. Uvjerivši se u dječakovu izvrsnost i inteligenciju, kao vrijedan dar ga poklanjaju sultanu Murad Hanu II. Upravo taj trenutak će predstavljati značajnu prekretnicu u Adnjevom životu, jer je dobio priliku u dvorskim školama stjecati kvalitetno obrazovanje, namijenjeno samo odabranima, razvijati vještine koje će ga, uz odvažnost spomenutu u brojnim spomenicama, dovesti do značajnih položaja u zapovjednom lancu janjičarskih odreda. Kao janjičarski aga posebno će se istaći prilikom povijesnog osvajanja Istanbula. Grčki historičar Kritoboulos ga spominje kao iskusnog i hrabrog ratnika koji je, uz anadolskog beglerbega İshak-pašu, komandovao najučinkovitijim napadima na zidine Konstantinopolisa.³ Na položaj velikog vezira prvi put je zasjeo 1456. godine.⁴ Uprkos brojnim uspješnim pohodima, uključujući i pohod na Bosnu, s položaja biva smijenjen 1466. godine. Na isti položaj će se vratiti nakon uspješnog opsjedanja Eğriboza 1472. godine. Njegovo drugo obnašanje položaja velikog vezira dobrano će biti obilježeno značajnom ulogom u pobjedi osmanske vojske nad vojskom sultana dinastije Ak Koyunlu, Uzun Hasana, uz kojeg su se svrstali i neprijatelji osmanske porodice, Karamanidi (Karamanoğullari), u augustu 1473. u bici kod Otlukbelija. Dinastiju Ak Koyunlu će kasnije uništiti iranski šah Ismail. Godinu dana kasnije Mahmud-paša će biti suočen s ozbiljnim optužbama o umiješanosti u smrt najizglednijeg pretendenta na osmanski tron, Fatihovog sina princa Mustafe. Shrvan bolom zbog sinovljeve smrti, sultan Mehmed II Osvajač naredit će pogubljenje velikog vezira Mahmud-paše. Egzekucija je izvršena 17. augusta 1474. u utvrdi Yedikule u Istanbulu, na istom lokalitetu koje je osvajao 1453.

¹ Stavrides, Theoharis, *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angelović (1453–1474)*, 108;

² Bursali, Mehmed Tâhir, *Osmanlı müellifleri*, Vol. II, 303.

³ Stavrides, 112.

⁴ İnalçık, Halil, *Mehmed the Conqueror (1432–1481) and His Time*, 413–414.

s İshak-pašom. Ukopan je u turbetu pored džamije koja i danas nosi njegovo ime.⁵

Poeziju je pisao pod pseudonimom Adni (Dženetski / Edenski), a među narodom je spominjan i kao Veli. Nejasno je, međutim, u kojem značenju je taj nadimak dobio: da li je zbog zadužbina koje je iza sebe ostavio prozvan bogougodnikom, da li zbog vezirskih položaja na kojim je odlučivao, između ostalog, i o kvalitetu društvenog života nazvan skrbnikom ili je zbog prijateljstva sa sultanom Fatihom prozvan prijateljem? Sve su to pitanja s racionalnim poveznicama Adnijeve ličnosti i dužnosti s mogućim značenjem nadimka Veli.

ADNI U OSMANSKIM SPOMENICAMA

Sehî Bey je među prvima Mahmud-pašu opisao kao savršenu ličnost ukrašenu brojnim vrlinama, pjesničkim darom i rječitošću, naglašavajući njegovu podršku umjetničkim krugovima. On također tvrdi da Osmansko carstvo nije imalo vezira koji se toliko isticao razboritošću, mudrošću i vizionarstvom. Zabilježio je i da je pjevao na perzijskom i turskom, te da su iz njegovog pera potekle paralele na kaside Zahira Farjabija (Zâhir Faryâbî) i gazele glasovitog Hafîza Širazija.⁶ Ovaj podatak bilježi i Mehmed Tâhir.⁷ I drugi autori tezkira (spomenica) preuzimali su i dopunjavali Sehi Beyeve navode o Mahmud-paši Adniju. Primjerice, Latîfî samo osam godina posle *Heşt-Behiştâ* piše da Adniju ličnost krasi moralnost, krepost i nesvakidašnja inteligencija, te nadasve posvećenost unapređenju pjesničke i naučne scene Osmanskog carstva. Latîfî bilježi i da mu na prostoru Osmanskog carstva nije bilo sličnog vezira koji se isticao pravedom, velikodušnošću i iskrenošću u komunikaciji s podanicima, što je u konačnici prepoznao i sam sultan Mehmed povjerivši mu sve poslove vezane za narod.⁸ Kınalı-zade hvali njegovu lojalnost, hrabrost, mudrost, elokvenciju i pravičnost, potkrepljujući svoj stav tvrdnjom da veliki vezir glasovitog sultana Mehmeda Fatiha i nije mogao biti drugačiji. Pritom njegov pjesnički pseudonim bilježi pogrešno kao Adli.⁹ Svrstavši ga uz glasovitog Ahmed-pašu, među najznačajnije pjesnike na sultan Fatihovom dvoru, i Gibb navodi

⁵ Tuman, Mehmed Nâil, *Tuhfe-i Nâilî*, 653 (2782)

⁶ Sehî Bey, 56.

⁷ Bursalı Mehmed Tâhir, 303.

⁸ Latîfî, Abdüllatif, Latîfî Tezkiresi, 86–87.

⁹ Kınalı-zade, Hasan Çelebi, *Tezkiretü 'ş-suarâ*, 612.

da je pod pseudonimom Adli pjevao iznimno lijepe gazele.¹⁰ Međutim, isti autor u raspravi o sultan Bajezidovom divanu ukazuje na nejasnoće koje otežavaju valorizaciju Sultanovog poetskog dara, a među kojim se jedna od značajnijih nejasnoća odnosi na činjenicu da je pjevao pod pseudonimom Adni kao i Fatihov veliki vezir Mahmud-paša čija poezija je u odnosu na Sultanovu itekako ljepša.¹¹

Sehî Bey kao primjer Adnijeve rječitosti navodi odabrane stihove ispunjene metaforama koje odražavaju snagu pjesnikove originalne poetske imaginacije:

Ol serv-i mah-çehre ki gülden yanağı var,
 Can u gönülde laleleyin mi(ü)hr-i dagı var.
 Dil murgı hali danesi saydındadur veli,
 Bilmez anı ki zülf-i siyahında agı var.
 Benzetme mihr ü mahı felekde cemâline,
 Nâgeh kimesne işide yirin kulagı var.¹²

*Stas joj čempres, a obrazi ruže na luni su lica njezinoga
 Na srce mi i na dušu ranu ostavila, kao pečat lalinog biljega
 Ptica srca zrnelju mladeža njezinog je pravo poletjela
 Pa u zamke tih solufa crnih, ne znajući, sasvim se zaplela
 Ne poredi s' ljepotom joj mjesec sa nebasa niti sunce žarko
 Ta i zemlja ova uši ima, nehote te može čuti neko*

Gözüm yaşına rahmet sürme dardan,
 Ki merdüm-zâdedir düşmüş nazardan.
 Gördüğümce anberin zülfü ruh-ı dildârda,
 Mâr-ı müşk-efşân yatıptır sanırım gülzârda.¹³

*Mojoj suzi smiluj ti se, ne tjeraj je sa kapije,
 Jer je ona u nemilost palo čedo ljudsko, nekad najmilije
 Kako gledam u amber solufe na tom licu što mi dušu grije
 Mislim guja daha mošusnoga u đul-bašču poglela i snije*

¹⁰ Gibb, E. J. Wilkinson, *Osmanlı Şiir Tarihi* (A History of Ottoman Poetry), 316.

¹¹ Ibidem, 320–321.

¹² Sehî Bey, 57.

¹³ Latîfî, 269; *Kınalı-zade*, 615.

U spomenicama su spomenute Adnijeve prisne veze s istaknutim pjesnicima i znanstvenicima, među kojim se posebno ističe Sarıca Kemâl, poznat i kao Mevlânâ Kemâl, koga Latîfî spominje kao pjesnika iznimno lijepe poezije na perzijskom jeziku i Adnijevog učitelja.¹⁴ Mevlânâ Kemâl je o Adniju napisao pjesmu u kojoj kaže:

Kemâl inşâ vü eş'ârın komadı fikr ü zikrini,
Meğer sanır zamanıdır dahi Mahmud Paşa'nın.¹⁵
*Ne ostade spomena ni traga Kemalove proze, poezije
Zar on misli da još traje doba Mahmut-pašine vladavine*

İznikli Mevlânâ Hayâlî Mahmud-paši posvetio je svoju poznatu *Haşiju* na djelo *Şerh-i Akaid*.¹⁶ U njegovu čast su napisane knjige *Tuhfat al-Maḥmudiye fi nuşhet al-vuzara* 'Ala al-Dina Bisṭāmīja Heravija i *Anvâr* šejha Ali bin Muhammeda. Hamidi Isfahani (Ḥāmedī Esfahānī), povodom osvajanja Lezbosa je spjevao slijedeću kit'u u kojoj o Mahmud-paši govori biranim riječima:

مدللي فتح شد شه را اگر چه
حصار او زبرج چرخ اعلاست
غني شد لشکر اسلام و تاريخ
به جهد و همت محمود پاشاست

Midilli fatḥ şod şah rā āgar çe
Ḥesār-e ū ze borg-e çarḫ `alāst.
Ġanī şod leşkar-e eslām-o tāriḫ,
Be ğahd-o ḥemmat-e Maḥmūd-pāşāst. (Hamidi)

*Premda su mu zidine od neba visokog bile više
Midilli (Lezbos) za cara osvojiše
Vojska islama i povijest se obogatiše
Zahvaljujući trudu i volji Mahmud-paše!*

¹⁴ Latîfî, 268.

¹⁵ Sehî Bey, 144; Latîfî, 269

¹⁶ Muallim Nâcî, *Osmanlı Şairleri*, 213.

ADNI, PJESNIK PROFINJENE MISLI I BLAGA PERA

Jasno je da je poezija, na ma kojem jeziku bila pisana, refleksija ličnosti pjesnika koji ju je zapisao pohranjujući u njoj svoje ideje, poglede na svijet i čovjeka, odnosno vlastiti doživljaj društvenog okruženja i odraza vlastitog duhovnog stanja na pojave koje su zaokupljale njegovu pažnju. Kvalitet poezije pisane na osmanskome i perzijskom jeziku nije moguće u cijelosti valorizirati samo definicijama zadatih retoričkih slika, i na osnovu toga je ocijeniti uspjelom i jedinstvenom. Bogatstvo retoričkih slika možda i jeste osnovni kriterij pri valorizaciji uspješnosti poezije nekog pjesnika, ali joj jedinstvenost daje individualni pečat autorova duha i intelekta. Tako se jedinstvenom može smatrati poezija svakog pjesnika koji individualnim duhom obogati zadatu formu, i uspije se izdići iznad pukog oponašanja poetike velikih majstora poezije kakvi su Hafiz, Sadi, Firdusi, Nabi ili Fuzuli. Istovremeno prisustvo dijalogizma ukazuje na njegovu obrazovanost, upućenost u djela velikih majstora, razumijevanje njihovih djela, te njegovu doraslost da komunicira s njima, bilo da svojim stihovima polemizira ili dodatno tumači, elaborira njihove stihove. Analiza Adnijeve poezije¹⁷ pokazuje da je on uspio u pjesme utkati osobenost kroz elemente jednostavnosti, profinjenosti, na trenutke britkosti, ali i diplomatičnosti koja se najjasnije javlja kroz izraženu semantičku slojevitost njegovih pjesama obilježenu ponajviše simulacijama (*tewriye/iham*). Možda se upravo zbog ove odlike može iznijeti pretpostavka da je Adni u trenucima predanosti poetskome daru ponajviše drugovao sa Hafizom iz Širaza. Na to ukazuje i niz primjera paralela koje je spjevao na Hafizove gazele:

اطبادن سوال اتدکجه عشقک دردینه درمان
جرابنده جکر قانینی ایچب یوری یان درلر

Eṭıbbādan su'āl ètdükçe `ıřkun derdine dermān,
Cevābında ciger ƙanıni içüp yōri yan dèrler. (Adni)

*Svaki puta kad liječniku tražiš lijek za bol ljubavni
Reći će ti pij krv iz nutrina, pa odlazi u vatri gorjeti.*

¹⁷ Stihovi su ekscerpirani iz rukopisa *Divan-i Adni*, Millet Kütüphanesi No 278.

اشک خونین بنمودم به طبیبان گفتند
درد عشق است و جگرسوز دوايي دارد

Aşk-e hūnīn benemūdam be ṭabībān, goftand:
Dard-e `eşq āst-o ğegarsūz davāyī dārad. (Hafiz)

*Krvavu sam svoju suzu liječnicima pokazao,
Ljubav to je, gorit' moraš, svaki mi je tad kazao. (123/6)¹⁸*

صاحب بر چشم و ابرو پیش ما جانانه نیست
دلبر آن باشد که او را جذبه آنی بود

Şāḥeb bar çeşm-o ābru pīş-e mā ğānāne nīst,
Delbar ān bāşad ke ū rā ğāzebeye ānī bovad. (Adni)

*Meni nije savršena draga lijepa oka i lijepih obrva
Već ja volim onu divoticu koja za me privlačnosti ima (gazel br. 9,
peti bejt)*

شاهد آن نیست که مویی و میانی دارد
بنده طلعت آن باش که آنی دارد

Şāhed ān nīst ke mūyī-o miyānī dārad,
Bandeye tal'at-e ān bāş ke ānī dārad. (Hafiz)

*Ljepotica nije što je krase struk tanahni, duge kose
Budi sužnjem samo onoj koju tajne čari nose. (125/1)*

عدنیا سرو سهی از شوق او آید به رقص
گر خرامان بگذرد از گلستان شمشاد من

‘Adniyā, sarv-e sahī āz şouq-e ū āyad be raqs,
Gar ḥorāmān bogzarad āz golestān şemşād-e man. (Adni)

¹⁸ Hafizovi stihovi su ekscerpirani iz: Ḥāfiz Šīrāzi, Šems al Dīn Muḥammed, *Dīvān-e ğazaliyāt-e Ḥāfiz*, be kūşeş-e Ḥalīl Ḥaṭīb Rehber, Tehrān: Şafī `Alīşāh.

*E Adnija, kad moj šimšir po đul-bašči hodi tako zavodljivo,
Vitu jelu u zanosu na ples, na igru bi taj šimšir naveo. (gazel br. 15,
sedmi bejt)*

شمشاد خرامان کن و آهنگ گلستان کن
تا سرو بیاموزد از قد تو دلجویی

Šemšād ḥorāmān kon-o āhang-e golestān kon,
Tā sarv biyāmūzad āz qad-e to delġūyī. (Hafiz)

*De šimširu, ti prošetaj zavodljivo, u đulistan pravo
Svojim stasom čempres uči šta je zadovoljstvo pravo. (G 495/3)*

FIGURA SIMULACIJE

Simulacija (per. *ihām*; ar. *al-tawriyya* ili *al-ihām*; tur. *iham*) je u arapskoj, perzijskoj i turskoj književnosti izuzetno cijenjena stilska figura koja se javlja tako što se neka riječ s dva značenja, bližim i daljim, upotrijebi tako da može biti tumačena kroz oba značenja. Koristeći ovu figuru, pjesnik dobiva priliku da demonstrira vlastito pjesničko umijeće tako što u bejtu koristi riječ koja se u prvom čitanju javlja u svom bližem značenju, dok je recipijentu za razumijevanje poveznica na nivou bejta i stizanje do daljeg značenja koje intenzivira pjesnikovu poruku neophodno temeljito poznavanje konteksta. Ova figura se dijeli na nekoliko vrsta. U arapskoj retorici je najprije podijeljena na dvije a potom na četiri vrste: puku simulaciju (*al tawriyya al-muġarrada*), proširenu simulaciju (*al-tawriyya al muraššahḥa*), očitu simulaciju (*al-tawriyya mubayyana*) i prilagođenu simulaciju (*al-tawriyya al-muhaya'a*).¹⁹ Osim spomenute četiri vrste prisutne u arapskoj stilistici, u perzijskoj stilistici se javlja još nekoliko vrsta simulacije među kojima su najučestalije proporcionalna, kombinirana i antitezna simulacija.²⁰ Međutim, iako sama definicija figure simulacije navodi na zaključak da bejt u kojem je ova figura upotrijebljena može imati dva značenja, neophodno je napomenuti da se u istom bejtu može javiti i više od jedne riječi sa dva ili više značenja od kojih svako značenje u kombinaciji s višeznačnostima drugih riječi tvori novo značenje samog bejta. Upravo zahvaljujući takvim kombinacijama

¹⁹ Mujić, Munir, *Tropi i figure u arapskoj stilistici*, 156–157.

²⁰ Kazzāzī, Mīr Ġelaluddīn, *Zibāšenāsiye soḥan-e fārsī: Bedī' 3*, 128–141.

simulacija možemo naći bejtove sa više od dva značenja. U *Divanu* velikog majstora simulacije, Hafiza Širazija, zabilježeni su i bejtovi koje je moguće razumjeti u pet značenja. Osim što je korištena kao sredstvo za realizaciju pjesnikove želje da naglasi vlastiti pjesnički dar, recipientu ponudi svojevrsnu zagonetku čije rješavanje rezultira javljanje pozitivnih osjećanja i ubjeđenosti u vlastitu intelektualnu zrelost. Ova figura je vrlo značajna i u procesima skrivanja poruka namijenjenih istomišljenicima (poezija političke tematike), duhovno bliskim osobama (gnostička poezija) ili osobama između kojih se odvija konverzacija ukrašena najiskrenijim ljubavnim osjećanjima (lirska).

FIGURA SIMULACIJE U ADNIJEVOJ POEZIJI

S obzirom na visoke dužnosti koje je obnašao u Osmanskom carstvu, nerijetko se nalazeći u centru svakovrsnih političkih prijevora, tenzija, intriga i zavjera, te uzimajući u obzir i činjenicu da se u njegovom *Divanu* nalazi nekoliko vrlo uspješnih paralela na gazele Hafiza Širazija, moguće je pretpostaviti da je Adni u svojim pjesmama obilno koristio figuru simulacije. Međutim, analiza njegovog *Divana* pokazuje da to ipak nije tako. Ova figura nije korištena u mjeri u kojoj bi smo je mogli promovirati među osnovne karakteristike Adnijevog pjesništva, ali ipak može biti tretirana kao njegov bitan ukras; pogotovo na uspjelost simulacija zabilježenih u turskim i perzijskim pjesmama ovog pjesnika:

Prvi primjer:

چون صنوبر قامتک یادینه دل صحبا چکر
سرو شادی کلشن جانده بتوب بالا چکر

Çün şanavber kâmetün yâdına dil şahba çeker,
Serv-i şādī gülşen-i cānda bitüp bālā çeker.

Pjesnik u ovom distihu čitaocu nudi dva značenja, od kojih se prvo javlja pri prvom čitanju dok se drugo iza velova simulacije otkriva samo onima koji svojom posvećenošću i znanjem zasluže užitak koji ono u sebi krije. U prvom značenju leksema *del* (دل) se javlja u svom perzijskom značenju i označava srce spremno da se preda istinskoj ljubavi, dok glagol *bālā çekmek* označava proces rasta i uzdizanja, te tako čitaocu dočarava prirodni proces bujanja prirode. Pjesnik, dakle, pri

samoj pomisli na voljenu vitkog stasa u srcu osjeti ljubavni zanos koji počinje da raste poput čempresa:

*Pri pomisli na stas Tvoj viti, poput jele, srce odmah vino pije
U đul-bašči duše čempres radosti niče, pa se vine u visine*

Moguće je pretpostaviti da je figura simulacije Adniju poslužila da drugu mogućnost tumačenja istoga stiha skrrije od krutosti zaštitnika šerijata spremnih žestokim osudama reagirati na spomen pijenja vina, osobito od visokopozicioniranog državnog dužnosnika. U ovom slučaju leksemu دل čitamo u njenom turskom značenju *dil* (jezik), a glagol *bālā çekmek* uzimamo u značenju koje opisuje sam čin nazdravljanja i podizanja čaše natočene vinom. Pjesnik nam tako otkriva da njegov jezik pri svakom spomenu voljene želi osjetiti okus vina, a njegova ljubav prema voljenoj je tako intenzivna da i sama, rastući poput vitkog čempresa u ružičnjaku duše, želi čašu podići visoko, nazdraviti i opiti se kako bi se prepustila zaboravu. Dakle, u voljenu nije zaljubljen samo pjesnik, nego i sama ljubav koju on osjeća prema voljenoj čiji spomen je metaforično predstavljen kao vrhunac veselja koji je moguće osjetiti:

*Na spomen Tvog vitog stasa, poput jele, jezik vina pit bi htio
A i čempres radosti iz ružičnjaka duše rujnim bi vinom nazdravio*

Drugi primjer:

بخورشید رخت مه را مقابل کرد تا عدنی
بعذر این گنه چون صبح بر گردن کفن دارم

Be ĥoršīd-e roĥat mah rā moqābel kard tā `Adnī,
Be `ozr-e īn gonah čūn sobh bar gardan kafan dāram.

*Kao Adni, s Tvojim licem poput sunca lunu sam uporedio
Poput jutra za vratom mi ćefin stoji da bih taj grijeh okajao*

U drugom značenju ovog distiha susrest ćemo se s pašom koji obnaša visoke funkcije u Osmanskom carstvu koje za sobom povlače takvu odgovornost da svaka greška može biti kobna. Pjesnik u ovom slučaju spominje svoj saruk kojeg svakog jutra pruža preko ramena niz prsa kako bi ga podsjetio da će to jednoga dana biti njegov ćefin:

*Adni sunce Tvoga lica s mjesecom upoređio
Pa grijeh kaje, bijel k'o jutro za vrat ćefin zabacio*

Još nekoliko primjera simulacije u Adnijevim stihovima:

سرشك چشم از افشاندن مژگان نشد کمتر
به پرویزن چگونه کم توان کرد آب دریا را

Serešk-e češma-z āfšāndan-e možgān nešod kamtar,
Be parvīzan čegūne kam tavān kard āb-e daryā rā (G 1/2)

1. کمتر (kamtar): کم (kam=malo) + تر (komparativni sufiks) = manje
*Nije manje suza u oku pod pritiskom trepavica
Zar se vode mora smanje od jednoga prostog sita?
Pod pritiskom trepavica suze u oku nisu postale sitnije
Zar se od jednog sita količina vode u moru smanjuje?*

2. کمتر (kamtar): کم (kam=malo) + تر (vlažno, mokro) = manje mokro
*Pod pritiskom trepavica nisu suze manje mokre
Zar od jednog sita može u moru bit manje vode?*

Objašnjenje: Mnogo suza sam prolio, ali one ne presušiše.

زآه دلگداز ما سرشك دیده خونین شد بلي باد قوي هر دم مكدن میکند ما را
Zāh-e delgodāz-e mā serešk-e dīde hūnīn šod,
Belī, bād-e qavi har dam mokaddar mīkonad mā rā. (G 1/6)

1. دم (dam): čas, trenutak
*U oku suza od uzdaha mi krvava postala
Da, snažni me vjetar rastužuje svakoga trena.*
2. دم (dam): dah
*U oku suza od uzdaha mi krvava postala
Da, muči me snažni vjetar svakog uzdaha.*

Adnijevo slično skrivanje gnostičkog značenja iza lekseme دم (dam) pronalazimo i u sljedećem stihu:

راز نهان دل را زآن دم که کرد اظهار
چون مدعي سرشکم از چشم من فتادست

Rāz-e nehān-e del rā zān dam ke kard ezhār,
Čun modde'ī sereškam az češm-e man oftād. (G 5/2)

1. دم (dam): čas, trenutak
از چشم افتادن (az češm oftādan): Pasti iz oka

*Onog časa kada otkri sakrivenu tajnu srca
Suza iz oka mi pade poput nekog hvalisavca.*

2. دم (dam): dah
از چشم افتادن (az češm oftādan): Izgubiti značaj (toliko da ne vrijedi pogleda)

*Onog časa kada dah otkri sakrivenu tajnu srca,
Izgubila je značaj mi suza, poput hvalisavca*

عدني مي داند که در کویت چها دید از رقیب
گرچه مي گویند در خلد برین الام (آلام) نیست

‘Adnī mīdānad ke dar kūyat čehā dīd az raqīb
Gar če mīgūyand dar ḥold-e barīn o(a)lām nīst. (G2/7)

1. رقیب (raqīb): čuvar, nadzornik
الام (o(a)lām): Vodič koji je u doba vladavine dinastije Kara Koyunlu pa sve do početka vladavine dinastije Kadžarida u selima bio dužan, bez ikakve naknade, službenike – pretežno poreznike – voditi od jednog do drugog sela.

*Znade Adni šta je doživio od čuvara Tvog sokaka
Iako vele da u uzvišenom Džennetu nema vodiča.*

2. (raqīb): rival, protivnik, osoba koja se s nekim natječe za ljubav i naklonost drage
الام (ālām): Nepravilna arapska množina od الم (bol) = boli

*Adni znade šta sve vidje od rivala u tvom sokaku
Iako vele da u uzvišenom Džennetu boli nema.*

قصور خدمت ما را ز روي لطف ببخش
که آه و ناله ام اي دوست عذرخواه منست

Qosūr-e ḥedmat-e mā rā ze rūye loṭf bebaḥš
Ke āh-o nāleam, ez dūst, ‘ozrhāh nīst (G. 4/6)

1. قصور (qosūr): nepravilna arapska množina imenice قصر (qasr) u značenju dvor, dvorac = dvori
ببخش (bebaḥš): imperativni oblik glagola بخشیدن (baḥšīdan) u značenju dati, pokloniti...

*Milošću mi daruj dvore za služenje ovo moje
Moj jecaj i uzdah: Dostu! – mjesto mene oprost mole*

Objašnjenje: Prema vjerodostojnim hadisima i predajama, vjernici činjenjem dobrih djela grade sebi dvore u Džennetu. Adni ovim bejtom od Uzvišenog moli da mu podari dvore koje je sagradio svojim djelima, pritom napominjući da i ti dvori predstavljaju odraz Božije milosti, a nikako robova djela, jer rob svojim djelom nije u stanju učiniti ništa ukoliko nije podržano Božijom milošću. Drugim polustihom moli za oprost što je uopće sebi uzeo za pravo da se obraća Uzvišenom i da Ga moli za dženetske dvore.

2. قصور (qosūr): nedostatak, mahana, propust, greška...
ببخش (bebaḥš): imperativni oblik glagola بخشیدن (baḥšīdan) u značenju oprostiti.

*Milošću mi Ti oprosti što god mojoj službi fali,
Uzdah moj i jecaj – Dostu! – za me oprost eto, moli.*

دارد بمهر رویت در حسن ماه دعوي
رخ هر کجا که باشد از بيدقي زياد است

Dārad be mehr-e rūyat dar ḥosn māh da'vī
roḥ har koḡa ke bāšad az baydaqī zīyād āst (G. 5/5)

1. رخ (roḥ): lice
بيدق (baydaq): Osoba iskrivljenih misli.

*Mjesec se u ljepoti sa suncem lica tvoga spori,
Gdje god da je lijepo lice, puno ih je krivih misli.*

2. رخ (roḥ): kraljica u igri šaha
بيدق (baydaq): Arabizirani oblik perzijske riječi پیاده/پيادک (piyāde/
piyadak) u značenju pješak, a označava i šahovsku figuru pješaka.

*Mjesec se spori u ljepoti sa suncem tvoga lica ,
Gdje god bila, od pješaka vrednija je kraljica.*

دل رفت ز چشم تو به زلفت چو بدانست
کز فتنه گریز همه کس جانب شامست

Del raft ze češm-e to ve zolfat ču bedānast
Kaz fetne goriz-e hame kas ḡāneb-e šāmast (G. 6/6)

1. فتنه (fetne): smutnja, spletka, pobuna
شام (šām): Šam²¹

*Srce skrenu zbog očiju i solufa Tvojih kada je saznalo
Da od smutnji i pobuna svako već je Šamu bio utekao*

2. فتنه (fetne): nemir
شام (šām): večer, period od akšama do jacije namaza.²²

*Kad saznade da se od nemira bježi prema (spokoju) noći,
Srce skrenu spram očiju tvojih i solufa boje mrkle noći.*

²¹ Područje Šama koje je obuhvatalo Palestinu, Jordan, Liban, Siriju i dijelove Turske i Iraka.

²² Tadžici, na primjer, za akšam namaz kažu نماز شام (namāz-e šām).

*'Anber saçuñ hevāsina dilden düşenlere
Hindūsitān diyārına cānā sefer gerek (G 45/3)*

1. Hindūsitān: Indija

*Oni što su srcem, dušo, u amber kosu tvoju pošli,
u Indiju moraju stići da bi na željeno mjesto došli.*

2. Hindūsitān: mjesto na kojem se nalazi ben

*Oni što su srcem, dušo, u amber kosu tvoju pošli,
kraj bena ti proć' moraju da bi na željeno mjesto došli.*

*Yüzüne karşu gözyaşı akıtdugum bu kim
Gül-zarı taze tutmaga ab-ı revan gerek (G 47/6)*

1. ab-ı revan: voda koja teče

*Pred tvojim licem plačem, a reći ću ti i zašto:
Da bi svježim ostao ružičnjaku voda tekućica treba.*

2. ab-ı revan: rijeka Revan

*Pred tvojim licem plačem, a reći ću ti i zašto:
Da bi svježim ostao ružičnjaku rijeka Revan treba.*

*Devr içinde cür'a-yı cam –ı lebünden mest olub
'Adni'yem kim şışe-yi namusı taşa çalmışam (G 57/5)*

1. 'Adni: pjesnikov pseudonim 'Adni

*Ja sam Adni što j' se iz vrča s tvojih usana napio,
i u ovom vremenu flašu krijeposti o kamen razbio.*

2. 'Adni: dženetski, dženetlija

*Ja sam dženetlija što se iz vrča s tvojih usana napio,
i u ovom vremenu flašu krijeposti o kamen razbio.*

ZAKLJUČNO RAZMATRANJE

Život osmanskog vojskovođe i diplomate, Adnija Mahmud-paše, zanimljiva je priča o uspjehu ostvarenom u jednom sistemu vlasti postavljenoj na temeljima meritokratije. Međutim, nedostatak provjerivih historijskih podataka o periodu prije preuzimanja vojnih i državnčkih funkcija na jednoj strani, i mitovi koji njegove uspjehe veličaju na dru-

goj, još uvijek stvaraju nedoumice o njegovom životnom putu. Možda je historijska uloga koju je Mahmud-paša imao na Dvoru zasjenila njegov književni rad. Među balkanskim autorima XV stoljeća koji su pisali na jezicima islamske kulture, a nisu izazvali dovoljno pozornosti kod historičara književnosti i kulturnih historičara, jeste Mahmud-paša, koji je kod nas ostao izvan ozbiljne kritičke i književnohistorijske valorizacije.

Uvid u poeziju ovog pjesnika na osmanskome i perzijskom jeziku omogućava jasnije sagledavanje ličnosti osobe koja je u određenom trenutku, obnašajući dužnost velikog vezira u dva navrata, obilježila jedan period Osmanskog carstva. Njegovi stihovi otkrivaju emotivnog pjesnika profinjenog jezika kojim nastoji dočarati svoje emocije, otkriti svoju komunikaciju s velikim pjesnicima islamske književnosti i demonstrirati vlastitu pjesničku darovitost koja je u stanju pjesme ukrašavati čak i najkompliciranijim stilskim figurama kakva je simulacija. Iako se simulacija ne može smatrati učestalom pojavom, a time ni osnovnom karakteristikom Adnijeveg pjesništva, predstavljeni primjeri koji odražavaju njenu uspjelost u pjesmama ovog pjesnika simulaciju promoviraju u jedan od značajnih ukrasa njegovog *Divana*.

SIMULATION FIGURES IN THE DIWAN BY GRAND VIZIER MAHMUD PASHA ADNI

Abstract

The famous Grand Vizier Mahmud Pasha Adni is considered one of the leading military, diplomatic, and cultural personalities in the history of the Ottoman Empire. A direct participant in some of the most important events in the second half of the 15th century, a person sensitive to the needs of the people, and a poet considered by authors of most the memorial collections (*tezkir*) of Ottoman poetry to be on a par with Ahmed Pasha, contributed considerably to the territorial expansion and cultural development of the great and mighty empire. Still, his life remains partly shrouded in mystery. Despite the fact that he served two terms of office as the grand vizier, there is not much relevant historical information about his childhood, his arrival to the Ottoman court and the sequence of events that promoted him to the rank of one of the leading commanders of the siege of Constantinople, and the valuation of his poetry remained for centuries limited to the description of his personality and

eloquence noted in the first collections of Ottoman poetry. This paper presents Adni's poetic communication with the great Persian poets, particularly with Hafez Shirazi, and the role of simulation figures in the work of this great poet who wrote in Ottoman Turkish and Persian.

Key words: Ottoman Empire, 15th century, cultural history, diwan literature, Adni Mahmud Pasha, poetry in Persian and Ottoman Turkish.

LITERATURA

- Bursalı, Mehmed Tâhir (2000), *Osmanlı müellifleri*, Vol. II, Ankara, Bizim büro basımevi.
- Gibb, E. J. Wilkinson (1999), *Osmanlı Şiir Tarihi (A History of Ottoman Poetry)*, tercüme Ali Çavuşoğlu, Ankara, Akçağ.
- Ḥāfız Şirāzi, Şems al Dīn Muḥammed (1381/2002), *Dīvān-e ğazaliyāt-e Ḥāfız*, be kūşeş-e Ḥalīl Ḥaṭīb Rehber, Tehrān, Şafī `Alīšāh.
- İnalçık, Halil, Mehmed the Conqueror (1432–1481) and His Time, *Speculum*, Vol. XXXV, No. 3 (jul. 1960), pp. 408–427
- Kazzāzī, Mīr Ğelaluddīn, *Zibāšenāsiye soḥan-e fārsī: Bedī' 3*, Tehrān, Ketāb-e Mād, 1374/1995
- Kınalı-zade, Hasan Çelebi (1989), *Tezkiretü'ş-şuarâ*, hazırlayan İbrahim Kutluk, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Kufacı, Osman (2006), *Adni Divanı ve Adni Divanında Benzetmeler*, neobjavljeni magistarski rad, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- Latîfî, Abdüllatif (1990), *Latîfî Tezkiresi*, hazırlayan Mustafa İsen, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Muallim Nâcî (1986), *Osmanlı Şairleri*, hazırlayan Cemâl Kurnaz, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mujić, Munir (2011), *Tropi i figure u arapskoj stilistici*, Sarajevo, Orijentalni institut u Sarajevu.
- Sehî Bey (1980), *Tezkire – Heşt Behişt*, önsöz Mustafa İsen, İstanbul, Tercüman Gazetesi.
- Stavrides, Theoharis (2001), *The Sultan of Vezirs: The Life and Times of Ottoman Grand Vezir Mahmud Pasha Angeloviç (1453–1474)*, Brill.
- Tuman, Mehmed Nâil (2001), *Tuhfe-i Nâilî*, hazırlayanlar Cemâl Kurnaz ve Mustafa Tatçı, Ankara, Bizim Büro Yayınları.